

САГА ОЛОХ

ХАМНАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 16 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 83 (8678).

Суббота

2001 снл от ыйн 21 күнэ

Кредит кимнэхэ тигнэтэ?

Республикабыг бааһинай хаһаайыстыбаларынан крахсын өссө 1990 снллаахтан сараламныта. Онно бийнги улууспут, дьоно-сэргэтэ өйөөн, бу хамсааһын олоххо киллэрингэ биир бастакынан ылмысмыта. Ол курдук, тус-тусна хаһаайыстыбалар тэрлэлэнэр ынах сүөһүнү, сылгыны төлөһүтүүгэ, ахсаанын элбэтнэгэ, түргэниик ситэр салаалары сайыннарымыта, дьиз көтөрүк нитнэгэ, тьа хаһаайыстыбатын бороодууксуйатын элбэтнэгэ, мал дохуотун үрдэтнэгэ үлэлэнэн барыттар. Үлэ түмүктэрдээх, ол гынэн баран тьа хаһаайыстыбатын салгым хайдах сайыннарыт туһунан боппуруос өссө сана көрүүлэр, сүүрэннэр, хаймыскалары эрэйэр. Республикабыт Президентэ М.Е.Николаев бу кьһын улууспутугар тахса сьлдьан улуус дьаһалтатын, тьа хаһаайыстыбатын управлениетин үлэһиттэрин, бааһинай хаһаайыстыбаларын салайааччыларын кьтта көрсүһүүтүгэр бу боппуруос тула үгүс кэпсэтинни, ыритыны тахсыбыта, былааннар оноһуллубуттара. Михаил Ефимович бийнги улууспут тьа хаһаайыстыбатын сайыннарым иккис этабыгар кимнэхтээрэн этэн туран (республика бастакынан, эксперимент быһымынан ытыллар), 25 мөл. солк. суумалаах кредити көһөрөгө быһаарбыта. Бу күннэргэ кредит карчыта кэлэн бааһинай хаһаайыстыбаларынан түмүклээ турар.

Туох сьаллаах-соруктаах үп кэлбитий, кредиткэ тиксэртэ туох ирдэнэрий, кимнэх, төһөлүүнү ылалларый, төһөлүү хайдах былааннаахтык буоларый уо. д. а. боппуруостарга эппиэт ылаары бийнги улуустаагы тьа хаһаайыстыбатын управлениетин дана кэргэн экономикагыгар спецкалийн Мария Нюргустановна МАКАРОВАНЫ көрсөн кэпсэтинбит.

— Мария Нюргустановна, бу кредит туһунан билиһиннэрэххит дуо?

— Бийнги өссө кьһын дьаһалта баһылыгар Алексей Алексеевичка мустаммыт улууспутугар тьа хаһаайыстыбатын сайыннары боппуруосун көрбүппүт. Онно киирбит элбэх сага этилэри дүүллэһи кэминтэн нэһиликтэргэ биирдис, иккили (элбизин да сөл) улахан бааһинай хаһаайыстыбаларын тэрийэргэ быһаарбыппыт. Элбэх уонна бытархай хаһаайыстыбаларынан үлэлээн кэллбит, сороктор кьхатарын ыллылар, оттон сорох өттө тэктэр бинтэр ноһоокко олорор.

Билигин алы арыах буолан баран кьхактаах, улахан хаһаайыстыбалары тэрийик соруга турар. Маньык хаһаайыстыбалар бэйэлэрин тула атын кьра хаһаайыстыбалары түмэн үлэлэхтээхтэр, ол эбэтэр холбооттообун, бөдөһүтү курдук ытыллар. Сага хайыска сурун сьалынан тьа хаһаайыстыбатын бары салааларын сайыннары, бороодууксуйаны ылмыны, мал дохуотун үрдэттик, сирн сөптөөхтүк туһаны, нэһиликтэрин үлэһит хамчыны буолар. Президент бу дынала олоххо киириитигэр анаан 25 мөл. солкуобайдаах кредити көрбүтэ. Оттон билигин 10

мөлүүһүнэ кэллэ. Иккис анара, 15 мөлүүһүн, сотору изминнэ кэлэр. Кредити туһаны хас да сьалаанан ытыллар.

Бастакытынан, үт ферматын тэрийик. Манна хаһаайыстыбалар ынарын ахсаана 50-тан итэрэһэ суохха тьэрдилиэхтээх. Ол эбэтэр байтэ туспа ферма буолуохтаах. Сорох бааһинайдар сүөһүлэрин хас да ыдынан (хаһаайыстыбага киирэ сьлдьар ыаллар) тарбатан туруораллар, оһуук буолбакка сүөһүнү барытын бииргэ тутар улахан кьстык хотон тутулуохтаах, үлэһиттэр, ыаныксыттар сьиньанар дьэһэлэрэ баар буолуохтаах, уолсайынан базаны кэмэтингэ, бөдөһүтүүгэ элбэх үлэлэр ытыллыахтаахтар. Илин үлэтин чьэчэтэр сьалтан бытархай техникалар тутулуохтаахтар, холобура, дойканды ыһаан. Маньыкка сайыннытаһын боппуруоска булгучу турар. Сайынны бьос уонна ынаар ынах бөһүөлэктэн сьлдьан нэһиһэллэрэ хайдах да табыллыбат. Билигин туругунан бу сьалаага 8 бааһинай хаһаайыстыбалар улуус баһылыгынан бьиргэтилинчилэр.

Иккис сьалаанан ынат сүөһүнү төһөлүгэн, советуопкара туттарыыга бэлэмнэһин буолар. Бу сьалаага юмрсэбит хаһаайыстыба төбөлөөрүнэн 50-ча кьирэин итэхтээх, эмэ туспа базалаах, сүөһү көрөөччүлэрдээх, үлэһиттэрдээх буолуохтаах. Уолсайынан, бары хайыскаларга база суолтата улахан, онон ирдэнэ даданы. Манан 5 хаһаайыстыба дьарыктанар.

Үһүс — сылгы ийинтин салаата. Бийнги улууспутугар сылгы ахсаанын 4540 төбөһө тьардэр со-

рук турар. Бу сьалаанан дьарыктанар бааһинайдар 100-тан итэрэһэ суох сьылгылаах буолуохтаахтар. Бийыл убаһа, биз атыкылаан базалаах, анаан дьарыктанар, төһөһөр кьхактаах дьонно тарбата сатаатыбыт. Сорох бааһинайдарга чопу кьмыс оноруутунан дьарыктаналларыгар сорулданна. Сьалтан билигин туругунан 110 сьылгылаах В.Д.Макаровка аны 3 сьыланан 303 төбөһө, Хатылыттан Н.Д.Попова 200-тан тахса төбөһө тьардэллэригэр соруктаан кредит бэрилиннэ. Сьылгы нитнэгэ сир оноруутун кьтта кьска сьбээстээх, онон салгы сирн оноруу, туһаны боппуруостара эмэ тураллар. Итин тьаһынан сьибиннэһик иттич, оһуруот уонна бурдук салаалара бааллар.

— Кредити кимнэх ыллылар?

— Кредити түмэтин олус кьин хабаннаах үлэ кэминтэн быһаарылынына. Бары нэһиликтэр баһылыктарыгар бу кредитин туһалыы ымыктара-ымыктара билиһиннэркэлэн тураллар. Санаалка түөрбит бары хаһаайыстыбалар 5 сьыллаах бизнес-былааннарын киллэрэллэр. Кьхактарыттан, отчуоттарыттан, хайдах бааһинаһынага олороллоруттан көрөн ааран-суоттаан баран, дьэ сүүмэрдэһибит. Дьонно сэрэтин, ыйын-кэрдин үлэлэрэ тэрэһиннээхтик ытылынылар. Кредитчиктэр бары гараннаах буолуохтаахтар, онно "Чурапчы" ТХПК үлэлэһэ сьлдьар. Государствотан бэйэлэрин арз кьхактарын ылалларыгар, байалларыгар көмө ылар курдук сьмыа суохтаахтар, кимнэр нэһиликтэрин үлэһит хамчылар, хамнастьыр салайааччылар, фермердэр, онно

эппиэттир бары өттүнэн сайдыылаах, таһымнаах, улууска, нэһиликтэ туһалаах дьон буолуохтаахтар.

— Биирдис хаһаайыстыбага төһөлүү суума тиксэрий? Төһөлүүтэ хайдах буоларый?

— Ол хаһаайыстыба үлэтин көрүүтүнэн, хайыскатыттан, кьхактыттан көрөн халбанныыр. Барыларыгар бачалы дьиз чопу быспаллыт. Холобура, хас да хайысканан тэһигэ дьарыктанар бааһинай хаһаайыстыбалара эмэ бааллар, олорго, биллэн турар, улахан суума көрүллэр. Сьаламай улааппыта 500 тыһ. солк. бэриллэр. Оттон төһөлүүтүн бөдөһө эмэ араас-сороктор 2, сороктор 3-5 сьыл устата төлүүллэр. Ол эмэ, этиллибитин курдук, үлэ көрүүтүнэн, хайыскатыттан көрөн быһаарыллар. Бьэс сьыланан бары нэстэр төлөнөн бүтүөхтээхтэр. Кредит бороодууксуйан төлөнөрө ордук.

— Кредит ыһыан базалаахтар элбэхтэр дуо? Ылбыттарга тугу этикэн этэй?

— Бадалаах олус элбэх. Бары сүрдээх үчүгэй бага санаалаахтар, улахан былааннардаахтар. Кредит ылбыт хаһаайыстыбаларга хас да хайысканан тэһигэ үлэһит бьдан барыстаах да, котируулаах да дьэн сьбэлленин. Үчүгэй сир-уот, база наада, оһуругар манна ынах сүөһүнү да, сибиннэһин да, сьылгыны да нитэххэ, оһуруот да ыһаахка сөл. Кредит бүтүннүүтэ улуус нийики хэскилин, тьа хаһаайыстыбата сайдыытын туһугар, онно тьирэх быһымынан бэриллэр. Ону сөлкө аттаран туһаналларыгар, бу сана хайыска көдүүстээгин көрдөрөллөрүгэр баһарабыт уонна эрэлбит улахан.

С.БОРИСОВА кэпсэттэ.

Улууска оттооһун сводката

(От ыйын 19 күнүнээҕи туругунан)

Нэһиликтэр	2001 с. от бы-лана	Звено бары-та	Ол иһингэр				Техни-ка ба-рыта	Кьһи-лэс.	Ол иһингэр			Охсуу (га)	Көб-һини (т.)	Ол иһингэр		
			мөх.	мөх. кьһар.	мөһ-лэһэ	плөһ			табаа-рыст.	бааһ. кьһ.	ядн-лэһ.			табаа-рыст.	бааһ. кьһ.	нэһи-лэһ.
Болугур	2900	23	3	2	1	17	33	480	15	15	450	424	149	35	14	100
Одьулуун	2400	19	3	8	8		38	257		84	173	600	100		30	70
Хатылы	2000	5		20	4	30	30	120		53	67	200	100		50	50
Болтоно	1900	4	1		3		5	30		15	15	50	10			10
Хопторо	1800	70		45	6	19	51	400		100	300	210	41		10	31
Хадьар	1800	6		3	1	2	14	60		35	25	150	50		25	25
Хайахсыт	1700	49	1	31	2	15	48	204		31	173	560	171		11	160
Чахыр	1700	8		3	2	3	24	28		8	20	210	43		4	39
Мугудай	1600	2				2		16			10	5				
Төлөй	1200	15		2	13		17	60		4	76	229	123		4	117
Кьтааһах	1650	9		9			30	150		50	100	100	10		2	8
Аларар	1800	13		1	12		31	350	20	30	300	290	160		60	100
Арыылаах	1100	14		3	6	3	17	82		12	50	180	50		30	30
Бахсы	1200	16		14	2		24	70		14	56	105	50		15	35
Сьылан	2400	38		33	3		36	180		127	83	550	145		120	25
Соловьей	1000	2			2			10			10	10				
Чурапчы сэл.	3000	48		20		28	35	1130		20	1110	1000	200		10	190
Көмө хай.																
Малдьахсы	150															
Түбүэ	450															
Улуус үрдүнэн	32850	388	8	194	65	121	433	3621	35	598	2988	5178	1400	35	375	980

Улуустаагы тьа хаһаайыстыбатын управлениета.

Командировка аадырына: СЫЛАН

Саңа баһылык

Сылаг нэһилиэгийн баһылыгынан Е. Е. Ноговицын быйыл сааскыттан үлэлиир. Самг үлэлээни эрэр дили, буолаары буолан салайааччы тулунан хаһыакка суруйа охсор, бирдэ санаатахха, хайдах эрэ тутак курдук. Ол эрэри, Егор Егорович үлэбэр хамнаска эриллэ-айааһана илик алыс эдэр киһи буолбатах, өр кэмгэ үлэлээбит опытаах специалист. Онон бу кимтэн кииринээх, хантан хаһыах, туох ханниш санаалаах-оноолук киһи кэлэн нэһилиэк салалтатын муһатын тулпутуй дииэн кииэк даардааччы биллэнтигэр таһаарыахха сирдээх.

— Байнм төртү бу дайду-
бун, — дээн кэпээсини сагалла-
ата Егор Егорович. — 1969
сыллаахха Сылан орто оску-
латын бүтэрэн бааран, "оску-
ла-производство-үрдүк
үөрэх" дээн очкотоору
бииги көлүөнэ эдэр ычат
дөһүнүн салалтаран, бир-
га үөрэммит оролорбун кыта-
ры манна фермада сүөлү
көрүүтүгэр хаалбытын. Бас-
тахы сыйбар доярдаабытым,
иккис сыйбар субан сүөлү
көрүүтүгэр үлэлээбим. Он-
тон иккис сүл армияда сулу
успалаабытым. Ол кэнинтэн
эниэ дайдубар кэлэн совхоз-
ка тутууга сылдыбытым,
Ити быыһыгар, намайты
сүлүөх комсомольскай тэ-
рилтэ секретарынан үлэлээ-
бим.

1976 сыллаахха комсомол райкомун пууэсатынан Иркутскайдаагы тыа хаһаайыстыбатын институтугар үөрэнэ барбытын, 1981 сыллаахха бүтэрэн кэлэн Сылдан отделениетыгар бастаан биригдэдириинэн, онтон кормопроизводство сыарын начальнигинан үлээлэбитин, 1983 сыллаахха очмолорго оройуон кылаабынай агрономунан үлэлиир В.Ф.Ермолаев идентьыкан уонна корүлээһининэн "Чурапчы" совхоз Ньидьилиитигар ооруот хаһаайыстыбата тэриилэр буолбутугар агрономунан ананан кыс хаар орто-то Чурапчыга көһөн киирбитин дик. Суоختан баары ооруу буолан, үлэтэ барыта санаатан этэ. Дэлээнэ ылан мөс кэртэрэн, олбуор онокторон, теплица туттарбылып, Пертин оройуоннаагы комитета хас биригди тэриилэ, холобур, "Сельхозтехникава" 5 кубу, промкомбинатка 10 кубу бэлээннэлэригэр былан түлэрэн үлэ-лэппитэ. Мин соругун, дьэ, ону экирэттигин, хайытырыы, тизитэрин этэ. Иннэ гынан сыраллаһан, үлэиттэрбин кытары саас сир хараа-рытын анаабыт трактордарын өрөмүөнүстэн, улаас-ахытын олбуордатын, икки-лахан теплицаны туттаран, муу кутар системаны тарта-

олорбуллу. Ити сыйларга ханна даданы хамнас кэлбэт буолан, бөдөн тэригтэлэр көмөлтө хаһайыстыбаны тэриниз бэйэ бородууксуйатынан үлэһиттэрин хаачыйар суолу тобулунмуттара. "Якут-птицепром" сана саалаттата: "Тепличной хаһайыстыба тэриниз этибэт, онно кэлэн көмөлөс", — диил ыгыран аны 1996 сыллаахха Дьокуускайга киирбитин. Агрономунан аһан баран биер биригээднин туттаран хэбистилэр, дэ, олорбун ытыры эмиз үлэ үөлүгэр түстүм. Кэлин-барыи буолтугар дэлби ыйыллан-тогуулан хаалбыт хаһайыстыбаныи эмиз сагат

тан охорон, рассадниктан сабалаан хранилищегд тийэз туугаран, механизированной системаны кидэотэбирилт.

— Очотугар наар ыһыллыбыт хаһаайыстыбалары сөргүтүүгэ сылдыбыккын буолбаат.

— Ойруот үлэтин биир уратыта ити. Кинэни илиини араарбакка мэлдэн көрүлүпхэтээ, теһе да бай-элээс үчүгүдүк тагыллыбыг хайаайсытыба биир эмит сэ-эргэ таах турда да, начаас өтөхсүэй, курааныхсыяр, системата үрэлэр, кэлэ-ба-ра сылдык суйдаан да бүтэ-рэллэр, сыыс отунан саба үүнэ өхсө.

— Онтон бийыл саас нана, дойдугар, кэллэрин дии ?
— Дьахтар хайдабын бил-

дэлэйн, тэгтэн эр киш ханга даа сүрэгтэн төрөөвүт дайдууд олус ахтар-суухтуур, ордух сааһыран нстэрин ахсын "дойдуубуи булбут киш" дэн бага санааны ымыи оностор эбит. Онон ынрыбтарыгар, днз кэргэниниз субэлээн баран, кэлэн бу муус устардан үлэлиг сүлдэарын.

— Егор Егорович, дэ,
үлэбин хайдах-туох сабалла-
тын?

— Бялигин тугу улаханы
была-хото этэххилийн, кэм-
кэрдн көрдөрөн, быһааран
иһиз буоллаҕа. Били "ылды-
артак илин арахпат" дигэн өс
хоһооно этэринин, үлээбэ-
тэп үөрүһэхпинэн сиргэ үлэ-
лиэххэ, ыһыҕа идэтийэххэ
наада дин саныыбын. Бу
туһунан нээһилиэһин кыта-
ры угуһа кэлсэһигин, санаа-
бытын үлэстэн турабыт. Ти-
рэх бааһына хаһаайыстыба-
тын баһылыга А.А.Аминтов
сирн-уоту оностууга сүрдээх
үчүгэй идеялардаах, ону
оллоххо киллэрбитэ үл-харчы
өттүгүн буолбатагына, сатаа-
тар, специалист быһыытынан
сүбэлээн-амалаан
көмөлөстөрбүн диги баала-
кпын. Урукку совхоз
сабанааһы бааһыналар соро-
торо ходоһа быһыытынан
нээһилиэһингэ бэриллбит-
тэр эбит. Үкүлэрэ тостон
үһэн хаалбыттар. Иртэ
онно чугас буолан, абыах
сыл аналанан туһаныллыба-

та дарагны бааһына тостор идэлээх. Онон, үлэлзэх дигтэхээ, үлэ үгүс. Төһө да бааһынайынан уонна чааһынайынан баран бытарымбыт иннигэр, күүһү түмэн, холбоһон сиргэ тэннөн, бааһына үлэтин сергүтэн, урукку үтүө үгэстэри тилиннэрэн, сапта технологияны, савосбороту олоххо киллэриэххэ наада. Быйы Бадьмадыаба уонна Ханхара улсыйа 60 гектар сиргэ аһыылаахпыт. П.Д. Трофимов салайар Куолас бааһынай хаһаайыстыбата ону көрөр. Кыһын тыа аяллара бары балбаах онороллор, ону анализ сиргэ тийэн навозохранниче окостор саначалаахпыт. Урукку фермалар онууларара хара буор буолбутун туһанар буолук, олохтооктор уовурдуу суолтатын бэркэ өмдүүлэр, онон киинилэри өйүүхтэрэ дигэр эрал улахан. Ааспыт сылларга буолбут өн дыйллар түмүктэнэн, кураан дыйлар эгэрдэригэр үктээн эрэбит. Онон сиргэ үлэлээтэхтиини эрэ билгитин баар инки тыйыһымчаттан тахса төбө сүөһүнү, абыс сүүсчэкэ кэригэ сылгыны: аччаллакка тутан олорор кыахтаахпыт. Очотугар, олус бытарыян биинрдиллээн-иккиллээн барбакка, түмсөн, холбоһон үлэһир кыайыылаах-хогуулаах уонна үтүө түмүктээх булуоҕа. Чэ, холобурун эттэххэ, билгитин уонча ыанар ынахтаах, эмиз биир очо субан сүөһүлээх бааһынай курааннаан алааһа үүмүстэбинэ, атын сиргэ өрүс-үрэх энэригэр көһөн оттууругар тийэр. Ангардас хаһаайыстыбада бу улахан сроскуотунаа, үгүс сыранан оттиһиллээ. Оттон техниката суох ыл кайдах буолар, абыһах сүөһүлээгин энэригэр тийиэ дуо? Ол иннин кооперациялаһыы, ууттаах сиргэ база тэринэр уонна сиринэн дыарыктанар наада буолсу. Урукку өттүгэр колхозтар-совхозтар от сии көһөр түбэлтэлэрэ мэлдьэн баара, ону үгүстэр өйдүүлэрэ буолуо. Ити чугастаагы сылларга саруктарбыт.

И.В.Башарин: дыйалта баһылыгынан үлэли оһорон специалистарын уонна общественноһы кытары суб-

лэһэн Сылан нэһилиэгин сай-
дар изаскингар тугу уонна
хайдэх оңоруохха сөбүн
туһунан "Ис рынок сайдыы-
тын программатын" өссө
2000 сыллаахха ааһан-суот-
таан оңорбуттар. Ону
салбаан, бигэргэтэрэн үлэ-
кэһиктээхпит. Оттон күн
бүкүн тирээн турааччынан от
үлгэтэ буолар. Нэһилиэк бый-
ыл сайын 2400 тоннаны отту-
ур быһааччаа. Маны сэргэ
үтүө дьаада чэр-чигинэн туту-
уларбытын салгыахтаахпыт.
Бэрэбэ сиппэрээтэринэй туун
дыһагэ оңоһуллан үлгэгэ кыр-
дытэ. Онон маллар үүтэрин
туттаран дохуоттанар кыах-
танымалар, үлэ нистэтэгэ да
таһыста. Манна П.П.Макаров
сайынныгы водопроводу
оңорон үлгэгэ киллэрдэ,
дьонун-сүргүнүн бэркэ абы-
раата. Улахан Күөлгэ
сабаланимта уонча сыл буол-
бут, оскорула аһаан тутуу-
лубут көйдөйө булпут дыһа
баара. Ону ситэрэн интернат-
таах оскорула аһыллар буол-
ла, ону Улуус Мунньаба бу
аастыт сессиятыгар бигэргэ-
тэн турар. Манна участак
олохтоохторо, биригээһинир
Федор Федорович Максимов
салаатынан, бэйэлэрин
күүстэринэн үлэлээннэр,
сүрүн улаханым бүтэрэн
эрэллэр. Аны обшивкатын
кыта электро-сигиэмэ тар-
дыллара уонна системага ко-
тедьнайга холбоноро, кыра-
аската хаалла. Сыланна тус-
туу саалата уонна Ырыа ки-
нэ ситэриллэн быйыл саа-
сы

үлдэг кириднэлэр. Сааскы өтүүгэр барыта уонган тахсат субуотунньук тэрийэн бөлүүлж иһин сэргэскитингэ, бырабыллыбыт объектары ыраастаһынна үлээлэтибит. Тараас Өтөгө диэн сиргэ ыһахтыр площадка баара, ол бырабыллан турбутун сэргүтүүгэ үлээлэтибит.Эһиил биһир дойдулаахпыт профессор Г.П.Башарин төрөөбүт 90 сылыннан улахан дыһааллар ытыллар былааннаахтар. Аны эргэ мөстөрөскайы уларытан культурнай-спортивной киһи тутар баа баар. Дьон-сэргэ билгин, сүүрүннээн, окко сылдыар, ол бүтүбүһү тэриэстэлэр быстах өрөмүөнүзиргэр турунуохпут. Гараж котельнайын оһохторо сэргүтүлүөхтээхтэр,оһолуулуохтаахтар. Нэһилиэк тусла киэк-куон гаражтаах буоларына араас массыына туруорулууба. Автобуспут кыһын туар сирэ буолан, таах турбута,

Дээ, итх курдук, сага
баһылык, баар балаһыанчи
аны кытары инэн-томон бил-
сэ оксон, харытын ньыппа-
рынан үлэтин эгилтэ-бугулу-
та суох, буолуохтаабын кур-
дук судургутук сагалаабыт.
Төрөөбүт төрүт сирин, до-
йдугун күндүтүк саяаан тугу
эмит туһалааһын онордубун
дизн үтүө сааваан салайта-
ран кэлбит кийинэхэ си-
тиһинлээх үлэни
баарыабын.

БААҢЫНАЙДАРГА

Бааһынай хаһаайхыстыба-
ларын сэлэйгаччыларынан
тыа сирин үлэтигэр-хам-
наһыгар эриилбиг-мускул-
лубут, аыгы олох сайдыла-
ах суолун тутуһан, төгүрүчү
аһан-суоттаан, нэһиликтэ-
ригэр, дьононоругар-сэргэлэ-
рингэр туһаны аһалар санаа-
лаах, үлэни-хамнаһы
үлүмнэхэ үлэтир дьон буо-
лаллар. Кинилэр аналлара —
дьон олобо түтсэригэр уонна
дохуоттаах буоларыгар
кыһамны.

От үлэгийн үүднэ савдалан эрэр буолан, нэхиллэн кини бөлүүлэгэр юлги ахсааннаах. Сорхотор онко эрдэ кирэнээр, охсуулар, кэбиһиллэрэ ирээлпыт, атыттар сана киэрээрэ ойгосто сылдыллар. Уруку курдук аны клиннэ онтуур киниң дэбигис булбаккын, колөнү да олус туһамат буолбуттар. Билэҥин сирдэрин трактор охсор, муһһар. Чааһынайдар, биридннлээн отчуттар техниканы кэпсэтэн, төлөбүргэ эбэтэр хардарыта ахсаанна оттуулар, ол түргэнэ, үчүгэйэ сүрдээх.

Сын аг нэгнэлдэгэр барыта 79 баагийнэй хайааиймстыбата баар. Итгэнт, дэаһалта, специализи дэаһаагийн, от айын 16 кунууэди туругуан, ходоуһаа уон бириддэрэ кирибт. Сотору дэон маас-сабайдык тэксиега дэлэлэр. Бу нэгнэлээкк дэбаны от үүнүүтэ син бири улахан уртыта суох эбит. Алаастар нэлэтхөтөр. Олохгоохтор, үрэх сирдэрэгэ эрэллээхтар, санааларыгар ардах түгүөн, от уһуон катэлэлэр. Ол эрэн кураан ый буолар чиги-лизмита ыраатта. Быстах ардах дэлэр түбэлэттигэр элбэх синк түгүө дизи эрэнэр табиллыбат. Ходоуһаа аан маанайгийн "Бүтэй" баагийнэй хайааиймстыбата (салайаачы Г. Г. Макаров) кирибт. Кини кэнигтээ

утум-ситим кириэтир, "Сөгк
олох" тирэх б/х (сал. В. Д.
Макаров) Таандара, Бөрү
б/х (сал. А. Е. Сивцев) Чыг-
даңа, "Эңгэ" тирэх б/х (сал.
В. В. Монастырева) Бөрүтү-
мар диги маршруттарына
оттуу табыстылар. "Сыгкыс
б/х (сал. А.Б.Башиев) Хаха-
атта Алаһыгар, "Үөкүйэ
б/х (сал. Е.Д.Макаров) Лыг-
табаатты уонна П.Д.Трофи-
мов Хотонноох диги сирдэ-
ринэн оттуу сыдыаллар.
Убайдыгы-быраатты Влад-
мир уонна Егор Дмитриевич
Макаровтар, биридэрэ "Сөгк
олох", иккисэ "Үктэлэ-
бааһынай халааһыстыбалары-
кыттыһаннар толору механи-
зациялаах оттуулар. Кини-
лэр рулоннай пресс-подбор-
щиктаахтар.

Сорох бааһынай хаһаай
ыстыбалар сайылыкка тах-
сар идэлээхтэр, онно одо ай-
мабы күүх салгыныг
көчүтүргэ, сүөһүнү өлгөм
мэниирэнгэ идэь сүлдээр-
уонна үрдүтүн сүлдөөн отту-
урга эргичин табыгастаах. Бэ-
рэрэ быйыл хаас дабан-
хаһаайыстыба сайылыыр
Ити иһигэр барыта 33
сүөһүлээх, ол иһигэр 14
ыанар ынахтаах "Дылбаада
б/х (сал.А.И.Ноговицына)
11ыанар ынахтаах "эмлэлэр
уонна эмиз оччо сүөһүлээх
"бэрэлэр" бааллар. Отто
Эмиз Көлүөз диэн сайылык
ка "Кыин" б/х (сал.Е.А.Но-
говицын) тахсан олорор. Ба-
рыта 60-тан тахса сүөһүлээ-
р, ол иһигэн 20 ыанар
ынахтаахтар. Бойуонаба си-
бииньэ, хаас уонна кус нити
итикэн идэттигэр "Тумара
тирэх б/х (сал.А.А.Аянто-
н), ону сэргэ чааһынайдарта
С.С.Федоров дык көргөттэ
рин уонна аймахтарын кыта-
ры Харбалаахха сайылыыл-
лар.

Раиса СИБИРЯКОВА

ХААРТЫСКАЛАРГА: үеһэ-нэһилдэк баһылыг
Е.Е.Ноговицын; аллара-Улахан Күүлгэ ситэриллэн
үлээб киирэхтээх оскуола дыһат уонна дьон түмэн
көбүлүн бэ дьынн туттарбыт учаастак биригэдьири
Максимов Федор Федорович.

Хос ырыата.

ЫЧЧАККА КЭС ТЫЛ

Мин 1938 сыллаахха Чурапчытаабы педучилищени бүтэрэн Кытаанахха үлэлэһиллэн бочуоттаах сынньаланна тахсыахпар диэри кэлэр көлүнүнэн үөрэтин-интин үлэтинэн тилигин быспакка үлэлээбитим. Сүрүннээн ово саамостотелнай үлэнигт буоларын хайдах ситиһэхтээрин туһунан дьарыктаммыт. Угус рефераттары, ыстыкыйалары суруйбутум, методологическай боппуруостарга бэйэм опылыттан атастатарым. Учуутал, пропагандист, лектор, туристическай-экскурсионнай үлэлэри үгүстүк тэрийэр буоламмын оройуонна, республикада биллэр ситиһиллэммитим. Ол түмүгэр СССР обкомун, Министрдар Советтарын Бочуотунай грамоталарынан наараадаламмыт.

Турпоходтары уонтан тахса сый устата салайаммын, детдомна, спортивнай оскуолаба, 13 №-дээх ПТУ-га музейдары тэрийинтэ үлэлээбитим. 133 страницалаах, хаартыскалардаах "Бочуот кинигэтин" онорбутум, онтукайым биллэрин дабаны көрдөрүүгэ, биһирэбилгэ сылдыар. Нэһилиэтим дьаһалтатыттан дьыа ылан этнопедагогика музейын тэрийэ сылдыабын. Үлэлээбит сылларбар муньуммут пе-

дагогическай матырыйаалларым элбэх хаһыаттарга, сурунаалларга бачээтэммиттэрэ.

Ыччакка кэс тылын учуутал-пропагандист, тэрийэччи буоларым быһытынан чуолаан саха олохторугар аныбын:

1. Бука диэн киһиттэн эрэ итэстик сананыма. Саха овоото спорка, наукада дьобурдаабын ааһан бары-бары талааннаабын биллээххэ наада.

Былчыг эрэ өттүнэн буолбакка, өркөн өйүнэн эмиз туспалаах айылбалаах дьон буоларгытын биллэрин.

2. Саха норуота, Фридрих Нансен, улуу ученай Лев Гумилев этинлэрин итэргэ-эр буоллаахха, киһиттэн эрэ итэһэ суох (ордук дабаны) дьобурдаах, сайдыылаах. Ойуунускай убай-быт курдук "Иккистээн төрүүр-үөскүүр кэмнээбим буоллар, саха буолан син-биир төрүүм этэ" диэххэ наада.

Түмүктээн эттэххэ, хоту кыраай дьонноро ген өттүнэн мутационнай сайдыыларын таһыма XXI үйгэ өссө үрдүк таһымнаах буолуога.

Михаил ЕФИМОВ, СР культураны утүөлээх үлэһитэ, улуус бочуоттаах гражданина.

● Бу кинигэни аабын!

СИЭРДЭЭХ БУОЛУУГА СИРДИИР ҮТҮӨКЭННЭЭХ ҮЛЭ

Норуоллут снэрин-туомун уонна төрүт культураны утүмнээхтүк үөрэтэн үгүс үлэни суруйбут энтузиаст, УбүИУИИ методина М.А.Попова уонна "Кут-сүр" түсүгү А.Н.Павлов-Дабый "Саха үгэһин төрүт өйдөбүллэрэ" диэн кэрэхсэбиллээх ис хоһоонноох үтүөкэн кинигэни таһаартардылар. Бу үтүө санаа итин тыһыннан илгийэр кинигэни "Биһик" кыһа үгүтэй кумаабыга ис суругун кичэйэн, таһын дьонуннаахтык ойуулаан, "Олох снэрэ" диэн бэлэс түһэрэн таһаарбыт. Үйбүт улахан анарыгар сойуолаһынна түбэспит, бо-буллан умнууга үтэйиллэбит төрүт культураны төрүт өйдөбүллэрин тиризэрэн, биридин тылларынан, сомого донохторунан быһчыктаан, ол иһигэр уу сахалыы тыллары быһааран ордук эдэр аабааччыга анаан үгүс үгэстэри этнограф-культуролог өйдөбүлүнэн быһаарбыттар. Айыы снэрэ, киһи, алгыс снэрэ, биллиги кэм туома, саха майгытын харыс ньымалара, өлүөхсүтү тилэх суолга атаары — бу курдук алта суол-суол түһүмэринэн наарадан, нолчулаан кэлсээбиттэрэ аабааччы кичэйгиттэр ордук тинийимтэ, өйдөнүмтүө буолара саарбага суох. Сахалар төрүт культураны үгэстэрин, киһи өйдөбүллэрин тирнэрэр эрэ буолбакка, олору кайдах туттар-толорор сүбэлэри биэрэр аналлаах, ол

иһин "Олох снэрэ" диэн рубрикалаах серия бастакы кинигэтэ Айыы аартыгы салгыы арылар. Кини ыччакка, учууталга, төрөппүккэ акаммита олус септөөх. Бу үрдүк аналлаах, кэрэ кэскиллээх кинигэ үгүс аабааччыга ааттаах аргыс-досор, үтүө сүбэлит буолуо.

Бу дьобус, тахсыбыта бири-сил буолбут кинигэ кээ-мэйигэр холооно суох суол-таланыа. Улууслут, нэһиликтэриг салалталара, оскуола үлэһиттэрэ, чөл олох уонна дьыа кэргэн түһүн түстээччилэр тирэх, сүбэлит оностуохтара. Сахада төрүт үгэспит үгэһэ үйэлэри унуордаан, этигэр-хааныгар икэ сылдыар, "онон төрүт үгэһи ийэ кут, ийэ өй бэлэтин быһытынан сыаналыбыт" — диэн автордар үлэлэригэр септөөх түмүгү онорбуттар.

Талааннаах энтузиаст автордартан биридэстэрэ биһиги бири дойдулаахпыт Матрена Алексеевна буолбутан кичэй туттабыт. Кинини "Учууталлар учууталлара" диэн үрдүк ааты ылбытынан эбэрдэллэбит!

Роман САВВИН, РФ үөрэтиринтин туйгуна, улуус бочуоттаах гражданина.

Дьон үүтү көхтөөхтүк туттараллар

Сыл анарынан улуус үрдүнэн Правительство былаана 2100 тонна үүтү тутуохтаахпыт. Итиннэ биһиги 1861т 296 кг. Ол иһигэр «Чурапчы» ТХПК-га тиксэрэ 224 т 621 кг. толордубут. От уонна атырдаах ыйдарыгар ыанньык сүөһү маччирэнгэ сылдыарынан ынахтан үүтү ылыы үрдүүр чөнчүлээх. Ол курдук, нэһилиэһинэ бэс ыйыттан туттарар бородуук-суйата күнүн айыы эбиллэн сыатын бырыһыана үрдээн иһэрэ бэлэстэнэр. Бэс ыйыгар 3,6% буоллабына, биллигин үрдээн иһэр.

Чурапчы сэлэһинэтигэр 250 киһи бэс ыйыгар 103 т 458 кг, Хоптобобо 234 киһи 96 т 644 кг, Мугудайга 170 киһи 90 т 791 кг, Одьулуунна 160 киһи 85 т 18 кг, Алабагарга 69 киһи 65 т 154 кг үрүүк илгэни туттардылар.

От ыйыгар «Чурапчы» ТХПК үүтүн заводугар күннэ 51 тоннаттан тахса үүт киирэр турар. Улуус үрдүнэн 1900 киһи, 130 бааһынай хаһаайыстыбала-ра үүт туттаран дохуотта-наллар. Бу ыйдаагы была-аммыт — 1300 тонна. «Чулап-паралар» бэс ыйыгар, от

ыйын санатыгар 1т9ц биз үүтүн ыан туттардылар, ону кымыс онорон атыга таһаардыбыт. 120 тонна арыны онордубут, ити бири дьааһыга 20 кг ыйаһынаах. Улуус бары арытын сыахтара, септэрэтирэнэи пууннара үчүгэйдик үлэли-иллэр. Барыта үүтү тутар 22 тонкага 25 транспорт сүүрэр. Нэһилиэһинэ үүттэн дохуоттанар буолан көхтөөхтүк ылсылар.

Чурапчытаагы дизель-най станция ардыгар сэрэп-лэккэ эрэ уоту ылар. Иннэ-гынан, дизелэ суох Сылан,

Кытаанах, Бахсы курдук сирдэр күнүмэргэ ба-лаһыаннааба киирэллэр. Биһигин куйаас күннэр ту-ралларынан, үүт түргэнник аһыйар кутталлаах. ДЭС-тэр биһиги балаһыаннаабы-тын өйдөөн, уоту ылар түбэлтэлэригэр сэрэтэллэрэ наада.

Инникитин дабаны улу-успут олохтоохторо элбэх үүтү туттарыахтара диэн эрэнэбит.

Л.АЛЕКСАНДРОВА, «Чурапчы» ТХПК соботуопкада отделын начальнига.

НОЛУОК ТӨЛӨӨЧЧҮЛЭРИ ОЛОРОР СИРДЭРИНЭН НАЛОГОВАЙ ИНСПЕКЦИЯҒА УЧУОККА ТУРУОРОУ ТУҢУНАН

Биридинлээн дьон. На-логовай инспекцияга бири-динлээн дьону учуокка туру-оруу, нолуок төлөөччүгэ идентификационной нүөмэ-ри иһигэр уонна ону туоһулуур сибидиэтистэбэ-ни биһирин барыта доку-муоннарга олобуран олохуллар. Ол докумуонна-рынан буолаллар: паспорт, төрөөбүтүн туһунан сибиди-этистэбэ, байыаннай би-лиэт уо.д.а. Паспорттан атын докумуонунан учуокка ту-рарга экин олоор сириттэн ыспарапка ирдэннэлэр.

РФ Налоговой Кодексын 83 ыст. олобуран, хас бири-дин киһи олоор, баайа-ду-ола баар уонна транспорда-ах сиригэр учуокка турар эбээһинэстээх.

Биһиги инспекциябыты-нан биллиги туругунан оло-рор сиринэн барыта 15129 киһиэхэ идентификационной нүөмэр (ИНН) бэрилиннэ, ити уопсай нэһилиэһинэ 77,6%-нын ылар. РФ Нолу-октарга уонна хомуурдарга ми-нистерствотын 22.05.2001 с. БГ-14-12/57дсп №-дээх суругунан үлэһиэр саастаах нэһили-эһинэни 100% налоговай учуокка туруорарга сору-к бэриллибитэ. Улууска эмиз

ону толорорго үлэлэр ытылла тураллар, ол ты-нан баран, сорох нэһилиэ-хтэргэ үлэ мөлөхтүк барар. Ол курдук, Хоптобобо (78%), Одьулуунна (72,7%) уонна Чурапчы сэлэһинэти-гэр (59,2%) биридинлээн дьону учуокка туруоруу, ИНН иһигэр уонна сибиди-этистэбэни биһирин ситэтэ суох.

Налоговай инспекцияга учуокка турары туоһулуур докумуонунан сибиди-этистэбэ буолар. Бу доку-муону хас биридин киһиттэн тэрилтэргэ үлэс киирэрэгэр, хамнас, стипендия, атын да харчы ылар сирдэрэ хайаан да ирдэннэлэр. Сибидиэ-тистэбэни кимнэх да бэ-риллээ суохтаах, киһи бэй-этэ илдэ сылдыахтаах, сүтэрэр эбэтэр алдьатар түбэлтэбэ налоговай ин-спекцияга түргэнник биллэ-риллээхтээх (ол туһунан си-бидиэтистэбэ иһигэр су-рулла сылдыар) уонна сана сибидиэтистэбэ ылаахта-ах.

Транспорты учуокка ту-руорга ирдэннэлэр докуму-оннар: бэйэ паспор, ИНН уонна транспорт докуму-онун куюпуйата.

Тэрилтэлэр. Хас бири-

дин тэрилтэ (юридическай сирэй) государственной ре-гистрация кэмниттэн 10 хо-нук иһинэн налоговай ин-спекцияга учуокка турар эбээһинэстээх. Филиаллар, бэрэстэбиэтистэбэлэр бэйэлэрин үөһээн тэрилтэ-лэрин (юридическай сирэй) учредительнай докумуонна-рын абаан учуокка турал-лар уонна «Уведомление о постановке на учет в НО фи-лиала-представительства» ылаахтаахтар. Ону таһынан тэрилтэлэр бэйэлэрин хам-саабат баайдара-дуоллара баар уонна транспордара регистрацияламмыт сирдэ-ринэн налоговай инспек-цияга эмиз учуокка туруо-хтаттар. Учуокка туруоруу бэрээдэгэ: тэрилтэ налого-вай инспекцияга сайабылы-анна (12-1-4 форма ин-спекцияга баар) толорон түһэр уонна бу хамсаабат баай-дуол киһи бас биһи-тигэр баарын туоһулуур до-кумуону адалар, оччобуна налоговай инспекция учуок-ка туруорар уонна «Уведом-ление о постановке на учет по месту нахождения недви-жимого имущества» биэрэр. Транспорты учуокка-туруо-руу бэрээдэгэ: тэрилтэ сай-

абылыанна толорор (12-1-5 форма) уонна бу тран-спорт киһи бас биһитигэр баарын туоһулуур докумуон куюпуйатын биэрэр, учуок-ка турбут транспор налого-вай инспекция «Уведомле-ние о постановке на учет по месту нахождения транс-портных средств» биэрэр.

Үөһэ этиллибиккэ олобуран, өссө төгүл сана-табыт: хас биридин нолуок төлөөччү налоговай инспек-цияга учуокка турар эбээһинэстээх уонна ону туоһулуур докумуоннар (си-бидиэтистэбэлээх) буолу-охтаах, ону таһынан баайа-дуола баар уонна транспор-та регистрацияламмыт сиригэр учуокка турара ирдэннэлэр.

Сибидиэтистэбэни ыла илик дьону уонна тэ-рилтэлэри туһааннаах доку-муоннарытын илдэ кэлэн налоговай инспекцияга учу-окка тураргытыгар уонна ону туоһулуур сибидиэ-тистэбэни ыларгытыгар ынарыбыт.

П.М.СТАРОСТИНА, налоговай инспекция нолуок төлөөччүлэри учуоттуур отделын ст. инспектора.

КРИМИНАЛЬНАЯ ХРОНИКА

Ааспыт нэдиэлэбэ, ол эбэтэр от ыйын 9—15 күннэригэр, улууска ман-нык быһылааннар уонна буруйу оноруулар бэлэстэннэлэр:

От ыйын 12 күнэ үүнэр түүнүгэр Бахсы нэһилиэтин олохтоого КамАЗ массыынанан гр. Ноговицыны ха-арыйытын түмүгэр өлүү быһылаана табыста.

От ыйын 13 күнүгэр күнүс 12 ч. сабана Чурапчы сэлэһинэтигэр га-зовай оһох охтон түлүүтүн түмүгэр өлүү быһылаана табыста.

От ыйын 14 күнүгэр Чурапчы сэл. Октябрьскай уулуссатыгар гр. Баин Е.П., 1941 с.т., өлүгэ булулуунна. Си-лиэстийэ түмүгэр олохтон бэйэтэ барыта быһаарылынна.

От ыйын 15 күнүгэр Мьандабайы бөһүөлүгэр гр. Корнилов Н.В. өлүгэ

көһүннэ. Силиэстийэ түмүгэр олох-тон бэйэтэ барыта быһаарылынна.

Дьыбэ-уокка, общественной ми-эстэбэ күлүгээннээн суутунан мизр-лэннэлэр:

Дуранов В.В., 1970 с.т., ханна да үлэлээбэт, Чурапчы сэл.

Дуранов А.В., 1968 с.т., Чурапчы суолу өрөмүөннүүр-көрөр ГУП трак-торна, Чурапчы сэл.

Тимофеев Э.В., 1962 с.т., ханна да үлэлээбэт, Чурапчы сэл.

Макаров А.Н., 1971 с.т., ЖКХ уп-равлениетын сварщика, Чурапчы сэл.

Местников Г.К., 1977 с.т., ветери-нар, Килэнки бөһ.

Протодакыонов Д.Д., ханна да үлэлээбэт, Чурапчы сэл.

Куликин Г.Н., 1970 с.т., «Тайга»

бааһынай хаһаайыстыба, Дьабыыла бөһ.

Седалищев К.П., 1966 с.т., ханна да үлэлээбэт, Дьабыыла бөһ.

Милиция үлэһиттэрин сокуоннай ирдэбиллэригэр утарылаһан гр. Пермиков М.Н., 1968 с.т., ханна да үлэлээбэт, Уһун Күөл бөһ. олох-тоого, суутунан мизрэлэннэ.

Общественнай мизстэбэ итирик туруктаах сылдыан 17 киһи админис-тративнай эппиэккэ тардылынны-лар.

Улуустаагы ИДьО пресс-киинэ.

Биригэ үөрэммит таһаарыстыгыгар Ко-ротких Владимир Владимирович тапталлаах быраата

КОРОТКИХ
Федор Владимирович
оһолтон өлбүтүнэн дьирин кутурамытын ти-эрдэбит.

Мугудай оскуолатын 1981 сыллаахха бүтэрбит выпускнигар.

Редактор: ПОПОВ Г.Г.
ААДЫРЫСПЫТ: 678670, Чурапчы сэл.
Карл Маркс уул, 26 "а".
ТЕЛЕФОННАРЫТ:
редактор — 41-332, отделар — 41-265.
E-mail: sanaoloh@mail.sakharu

Хаһыаты тэрийэччилэр: Саха Республикатын Правительствота, Улуус дьаһалтата, Редакция, Хаһыат сахалыы тылынан онтуорунньукка, сэрэдэбэ, субютага тахсар.
Хаһыат индекса: 54907

"Сага олох" редакционнай-издательскай холбоһук. Оффсетнай бачээт.
Сакааһын №-рө 83. Тираж 1790. 20. 07. 2001 с. бачээккэ бэрилиннэ.

Автор суругар этиллэр санаа редакци-ни позициятыгар мэлдьи сеп түбөһэр буолбатах. Сурунка мыйылар чакчылар кырдыктаахтарыгар эппиэтирэн автор тус бэйэтэ сүгэр.